विलेखनं, क्ली, लेखनम्। विपूर्व्वकलिखधातोरनट् (ल्युट्) प्रत्ययेन निष्पन्नम्॥

विलेपः, पुं, लेपः। विपूर्व्वकलिपधातोर्घञ्प्रत्ययेन निष्पन्नः॥ (यथा, भागवते। १०। ४२। ९।

"अथ व्रजन् राजपथेन माधवः
स्त्रियं गृहीताङ्गविलेपभाजनाम्।
विलोक्य कुब्जां युवतीं वराननां
पप्रच्छ यान्तीं प्रहसन् रसप्रदः॥")

विलेपनं, क्ली, (विलिप्यन्तेऽङ्गान्यनेनेति। वि+लिप्+ल्युट्।) गात्रानुलेपनयोग्यं पिष्टं घृष्टं वा सुगन्धिद्रव्यम्। तत्पर्य्यायः। गात्रानुलेपनी २ वर्त्तिः ३ वर्णकम् ४। इत्यमरः॥ "द्वे गात्रानुलेपनयोग्ये वर्त्तिविलेपने।
'वर्णकादिद्वयं घृष्टचन्दनादिविलेपने॥'
इति केचित्। विलिप्यतेऽनेन करणेऽनटि विलेपनम्।" इति तट्टीकायां भरतः॥ कुङ्कुमादिलेपनम्। तत्पर्य्यायः। समालम्भः २। इति च संकीर्णवर्गे अमरः॥

विलेपनी, स्त्री, (वि+लिप्+कर्म्मणि करणे वा ल्युट्। ङीप्।) यवागूः। सुवेशस्त्री। इति मेदिनी॥

विलेपी, स्त्री, (विलिप्यतेऽसाविति। वि+लिप+कर्म्मणि घञ्। स्त्रियां ङीष्।) यवागूः। इत्यमरः॥

"अन्नं पञ्चगुणे साध्यं विलेपी च चतुर्गुणे।
मण्डस्तु दशगुणे यवागूः षड्गुणेऽम्भसि॥"
इति वैद्यकोक्तो भेद इह नाद्रतः। इति तट्टीकायां भरतः॥ अस्य गुणाः।

"विलेपी तर्पणी लघ्वी ग्राहिणी क्षुत्तृषापहा॥"
इति राजवल्लभः॥

विलेपी, [न्] त्रि, लेपनकर्त्ता। विलेपयति यः इत्यर्थे णिन्प्रत्ययेन निष्पन्नः॥ (यथा, कथासरित्सागरे। ३७। २५।

"ततः प्रागनुरागेण रञ्जितः स्वान्तरान् मम।
पश्चात् पृष्ठविलेपिन्या अङ्गरागेण ते करः॥")

विलेप्यः, पुं, (वि+लिप्+यत्।) यवागूः। इति शब्दरत्नावली॥ विलेपनीये, त्रि॥ (यथा, भागवते। ११। २७। १४।

"स्नपनं त्वविलेप्यायामन्यत्र परिमार्जनम्॥")

वि(वि)लेवासी, [न्] पुं, (विले गर्त्ते वसतीति। वस+णिनिः। "शयवासेति।" ६। ३। १८। सप्तम्या अलुक्।) सर्पः। इति शब्दरत्नावली॥

वि(वि)लेशयः, पुं, (विले शेते इति। विले+शी+"अधिकरणे शेतेः।" ३। २। १५। इत्यच्। शयवासेत्यलुक्।) सर्पः। इत्यमरः॥ मूषिकः। इति जटाधरः॥ गोधा। शल्लः। शल्लकी। यथा,—

"गोधाशल्लशुनङ्गाखुशल्लक्याद्या विलेशयाः।
विलेशया वातहरा मधुरा रसपाकयोः।
बृंहणा बहुविण्मूत्रा वीर्य्योष्णा अपि कीर्त्तिताः॥"
इति भावप्रकाशः॥

(गर्त्तेशयिनि, त्रि। यथा, महाभारते। २। ४५। ४।

"स ददर्श पितॄन् गर्त्ते लम्बमानानधोमुखान्।
एकतन्त्रवशिष्टं वै वीरणस्तम्बमाश्रितान्।
तं तन्तुञ्च शनैराखुमाददानं विलेशयम्॥")

विलोकनं, क्ली, आलोकनम्। विपूर्व्वलोकधातोरनट्-(ल्युट्)-प्रत्ययेन निष्पन्नम्॥ (यथा, किराते। ३। १६।

"अनुचरेण धनाधिपतेरथो
नगविलोकनविस्मितमानसः॥")

विलोकितं, त्रि, आलोकितम्। विपूर्व्वलोकधातोः क्तप्रत्ययेन निष्पन्नम्॥

विलोचनं, क्ली, (विलोक्यते दृश्यतेऽनेनेति। वि+लोचि+ल्युट्।) चक्षुः। इति जटाधरः॥ (यथा, कुमारे। ३। ६७।

"उमामुखे बिम्बफलाधरोष्ठे
व्यापारयामास विलोचनानि॥")

दर्शनञ्च॥ (विरुद्धे लोचने यस्येति। विलुप्तनयने, त्रि। यथा, देवीभागवते। ५। ३१। ४३।

"यदि ते सङ्गरेच्छास्ति कुरूपा भव भामिनि।
लम्बोष्ठी कुनखी क्रूरा श्याङ्गवर्णा विलोचना॥")

विलोटकः, पुं, (विशेषेण लुटतीति। वि+लुट्+ण्वुल्।) नलमीनः। इति शब्दचन्द्रिका॥ वेले माछ इति भाषा॥

विलोड़नं, क्ली, (वि+लुड़+ल्युट्।) मन्थनम्। आलोड़नम्। यथा,—

"राधिका दधिविलोड़नस्थिता
क्षणवेणुनिनदैरधोहृता।
यामुनं तटनिकुञ्जमञ्जसा
सा जगाम सलिलाकृतिच्छलात्॥"
इति छन्दोमञ्जरी॥

विलोड़ितं, क्ली, (वि+लुड़+क्तः।) तक्रम्। इति राजनिर्घण्टः॥ आलोड़िते, त्रि॥

विलोपः, पुं, विशेषेण लोपः। विपूर्व्वलुपधातोर्घञ्प्रत्ययेन निष्पन्नः॥ (यथा, कामन्दकीयनीतिसारे। ५। ६५।

"काले स्थाने च पात्रे च न हि वृत्तिं विलोपयेत्।
एतद्वृत्तिविलोपेन राजा भवति गर्हितः॥")

विलोभः, पुं, विलोभनम्। विशेषलोभः। विपूर्व्वकलुभधातोर्घञ् प्रत्ययेन निष्पन्नः॥

विलोमं, क्ली, अरघट्टकः। इति मेदिनी॥

विलोमं, त्रि, विपरीतम्। तत्पर्य्यायः। प्रतिकूलम् २ अपसव्यम् ३ अपष्ठुरम् ४ वामम् ५ प्रसव्यम् ६ प्रतीपम् ७ प्रतिलोमम् ८ अपष्ठु ९। इति हेमचन्द्रः॥ सव्यम् १० विलोमकम् ११। इति जटाधरः॥ (यथा, बृहत्संहितायाम्। ९४। १२।

"हुतसुकुलितदृष्टिः स्वप्नशीलो विलोमो
भयसुतहितभक्षी नैकशोऽस्वक्छकच॥")

विलोमः, पुं, सर्पः। वरुणः। कुक्कुरः। इति मेदिनी॥

विलोमकः, त्रि, (विलोम एव। स्वार्थे कन्।) विपरीतः। इति जटाधरः॥

विलोमजिह्वः, पुं, (विलोमा जिह्वा यस्य।) हस्ती। इति त्रिकाण्डशेषः॥

विलोमवर्णः, पुं, (विलोमः प्रतिलोमो वर्णः।) वर्णसङ्करजातिः। इति स्मृतिः॥

विलोमी, स्त्री, आमलकी। इति मेदिनी॥

विलोलः, त्रि, (विशेषेण लोलः।) चञ्चलः। यथा,—

"कापि विलासविलोलविलोचनखेलनजनित-
मनोजम्।
ध्यायति मुग्धवधूरधिकं मधुसूदनवदनसरो-
जम्॥"
इति श्रीगीतगोविन्दे। १। ४२॥

वि(बि)ल्वं, क्ली, आलवालम्। यथा,—

"अवघट्टावटौ तुल्यौ तल्लं विल्लं तलञ्च तत्।
द्विजप्रपालवालं स्यात् केदारः पांशुमर्द्दनः॥"
इति त्रिकाण्डशेषः॥

हिङ्गुः। इति शब्दचन्द्रिका॥

वि(बि)ल्वमूला, स्त्री, वाराहीकन्दः। इति शब्दचन्द्रिका॥

वि(बि)ल्वरः, स्त्री, प्रस्रुतदशपुत्रा। यथा,—

"सप्तपुत्रप्रसूतायां सप्तरः सुतवल्लरा।
विल्वरुर्द्दशपुत्रा स्यादेकाधिका तु रुद्ररः॥"
इति शब्दरत्नावली॥

वि(बि)ल्वं, क्ली, बिल्वतरुस्थ फलम्। इति मेदिनी॥ (यथा,—

"खलः सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यति।
आत्मनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यति॥"
इत्युद्भटः॥)

फलपरिमाणम्। इति शब्दमाला॥ (यथा, सुश्रुते। ६। १८।

"अत ऊर्द्ध्वं प्रवक्ष्यामि पुटपाकप्रसाधनम्।
द्वौ बिल्वमात्रौ मज्जस्य पिण्डौ मांसस्य
पेषितौ।
द्रवाणां बिल्वमात्रन्तु द्रवाणां कुड़वो मतः॥")

वि(ब)ल्वः, पुं, (विल भेदने+उल्वादयश्चेति साधुः।) फलतरुविशेषः। वेलगाछ इति भाषा॥ तत्पर्य्यायः। शाण्डिल्यः २ शैलूषः ३ मालूरः ४ श्रीफलः ५। इत्यमरः॥ महाकपित्थः ६ गोहरीतकी ७ पूतिवातः ८ अतिमङ्गल्यः ९ महाफलः १०। इति रत्नमाला॥ शल्यः ११ हृद्यगन्धः १२ शाण्डाटुः १३ कर्कटाङ्कः १४ शैलपत्रः १५ शिवेष्टः १६ पत्रश्रेष्ठः १७ त्रिपत्रः १८ गन्धपत्रः १९ लक्ष्मीफलः २० गन्धफलः २१ दुरारुहः २२ त्रिशाखपत्रः २३ त्रिशिखः २४ शिवद्रुमः २५ सदाफलः २६ सत्यफलः २७ सुभूतिकः २८ समीरसारः २९। अस्य फलगुणाः। मधुरत्वम्। हृद्यत्वम्। कषायत्वम्। गुरुत्वम्। पित्तकफज्वरातिसारनाशित्वम्। रुचिकारित्वम्। दीपनत्वञ्च। अस्य मूलगुणाः। त्रिदोषघ्नत्वम्। मधुरत्वम्। लघुत्वम्। वान्तिनाशित्वञ्च॥ अस्य कोमलफलगुणाः। स्निग्धत्वम्। गुरुत्वम्। संग्राहित्वम्।